

Danko
Šourek

Od Laxenburga do Pokupskog: četverolisne crkve sjeverozapadne Hrvatske u srednjoeuropskom kontekstu

DUBRAVKA BOTICA, *Barokne četverolisne crkve u sjeverozapadnoj Hrvatskoj*,
Zagreb, Školska knjiga, 2015., 204 str.

ISBN 9789530307285

Knjiga Dubravke Botice, podnaslova *Prilog istraživanju tipologije sakralne arhitekture 18. stoljeća* odlikuje se, prije svega, raznolikošću i punoćom povijesnoumjetničkoga pristupa. Polazeći od temeljite analize specifičnoga arhitektonskoga tipa, autorica, naime, obuhvaća iznenađujuće širok spektar umjetničkoga stvaralaštva, ali i kulturne povijesti 18. stoljeća, promatrajući i interpretirajući sakralne građevine kao svojevrsan zbir nakana njihovih naručitelja, znanja na njima angažiranih graditelja i drugih umjetnika te očekivanja njihovih izvornih korisnika. Pojam *Gesamtkunstwerk* (zbirno umjetničko djelo) koji se često susreće u opisu raskošnih cjelina četverolisnih crkava, svoj odjek tako pronalazi i u dinamičnom i sveobuhvatnom autoričinu promišljanju teme. Istovremeno, iznimno pregledna struktura djela s temeljito opisanim putovima razvitka kako četverolisnoga, tako i njemu srodnih baroknih tipova sakralne arhitekture, posve opravdavaju uvrštavanje ove knjige u red *Udžbenika Sveučilišta u Zagrebu*. Studentima, ali i drugim zainteresiranim čitateljima, pri tome će od osobite koristi – uz opsežnu bibliografiju – biti i *rječnik pojmova*, uvršten u djelo.

Uvodna poglavlja knjige posvećena su pregledu dosadašnjih spoznaja te definiranju metodologije i ciljeva istraživanja, pri čemu se naglašava važnost već istaknutoga, složenoga pristupa povijesnoumjetničkoj građi. Slijede informativni osvrti na

pojmove *barok*, *Gesamtkunstwerk*, *theatrum sacrum*, *conchetto*, *naručitelj*, *arhitektonski crteži* i *traktati*. Sve navedene kategorije – ključne za razumijevanje u knjizi obrađenih spomenika – razmotrene su u kontekstu svoje pojave, prihvaćanja u okvirima srednjoeuropske povijesti umjetnosti, kao i na primjerima iz umjetničke baštine sjeverozapadne Hrvatske. Osobito je pri tome naglašena važnost uloge naručitelja, detaljno rasvijetljene na primjeru zagrebačkoga biskupa Jurja Branjuga i gradnje župne crkve sv. Ladislava u Pokupskom. Uvodna cjelina zaključena je osvrtom na povijesni okvir 17. i 18. stoljeća, sa sažeto

←
 Crkva
 sv. Marije
 Jeruzalemske,
 Trški Vrh
 (Foto:
 F. Beusan)

ocrtanim društvenim okolnostima uvjetovanim vezama Banske Hrvatske i susjednih srednjoeuropskih regija (prvenstveno povijesnoga prostora Štajerske). Njima se pridružuju i Habsburški vojni uspjesi koji su – po zaključenju mira u Srijemskim Karlovcima (1699.) – osigurali granicu prema Osmanskom Carstvu i time omogućili kulturni i umjetnički zamah koji će, na polju arhitekture, obilježiti upravo izgradnja četverolisnih crkava.

Drugi dio knjige (podijeljen u pet poglavlja) autorica posvećuje detaljnijoj analizi i interpretaciji korpusa četverolisnih crkava na području sjeverozapadne Hrvatske te slovenske i austrijske Štajerske. S obzirom na kronologiju i specifičnosti oblikovanja njihova prostora, nastanak četverolisnih crkava dijeli u tri razdoblja. Prvo među njima započinje gradnjom crkve sv. Ladislava u Pokupskom (1736. – 1739.), a obuhvaća i župne crkve u slovenskom Rogatcu te one

u Donjoj Kupčini. U drugom razdoblju, sredinom 18. stoljeća, ovu tipologiju preuzimaju monumentalne i raskošno opremljene proštenjarske crkve u slovenskoj Sladkoj Gori, hrvatskom Trškom Vrhu i austrijskom Ehrenhausenu, a treće razdoblje svjedoči gradnji crkava reduciranoga četverolisnoga tipa, obilježenoga racionalizmom i utilitarnošću povezanim s prosvjetiteljskom i reformatorskom politikom Marije Terezije i Josipa II. (npr. župne crkve u Šišincu, Žažini, zagrebačkoj Novoj Vesi i dr.). Osobito detaljno autorica se osvrće na prvu materijalizaciju novoga arhitektonskoga tipa – župnu crkvu sv. Ladislava koju je, između 1736. i 1739. godine, na biskupskom posjedu u Pokupskom, dao podići i opremiti zagrebački biskup Juraj Branjug. Temeljem analize samoga spomenika, kao i arhivske građe i literature, crkva u Pokupskom ocrtava se kao mjesto ostvarenja iznimno složenoga biskupova

naručiteljskoga programa (*conchetta*) temeljnoga na historiografskim raspravama Jurja Ratkaja Velikotaborskoga i Pavla Rittera Vitezovića. Potonji je pisac, naime, bio autor teze o domaćem, hrvatskom podrijetlu ugarskoga kralja i osnivača Zagrebačke biskupije, sv. Ladislava, čije je mjesto rođenja smjestio u utvrdu Steničnjak, u neposrednoj blizini Pokupskoga. U sklopu temeljite analize oblikovanja prostora četverolisnih crkava, određuje se nadalje njihova *prostorna kompozicija*, *prostorna slika* i *učinak prostora*, pri čemu se autorica još jednom vraća primjeru župne crkve u Pokupskom. Suvremeni povijesnoumjetnički pristup ovdje se uspješno isprepliće s vrijednim svjedočanstvom 18. stoljeća, tj. detaljnim i nadahnutim opisom crkve koji je 1740. godine (dakle svega godinu nakon njezina dovršetka) sastavio zagrebački kanonik Stanislav Pepelko. O spomenutoj širini autoričina pristupa nadalje svjedoči analiza scenografskoga rješenja glavnoga i bočnih oltara, kao i štuko-dekoracija crkve u Pokupskom, uklopljena u srednjoeuropski kontekst srodnih umjetničkih ostvarenja. Slijede opisi ostalih četverolisnih crkava na hrvatskom, slovenskom i austrijskom području, raspoređeni u *prvo* (Rogatec, Donja Kupčina), *drugo* (Trški Vrh, Sladka Gora, Ehrenhausen) i *treće* razdoblje gradnje (npr. Šišinec, Žažina, Zagreb – Nova Ves, Kupinec, Dubrovčak, Kostel, Prišlin, Vurberk). Kao najistaknutiji, i za hrvatsku povijest umjetnosti najznačajniji, među njima se svakako ističe hodočasnička crkva Majke Božje Jeruzalemske na Trškome Vrhu ponad Krapine (započeta 1750.), kojoj je u knjizi posvećena osobita pozornost kao vrijednom primjeru spoja arhitekture, skulpture i slikarstva. Konačno, zaključno poglavlje drugoga dijela ističe kako novina rješenja župne crkve u Pokupskom nije potaknula samo prihvaćanje i širenje osnovnoga arhitektonskoga tipa, već je svojom prostornom sceničnošću utjecala i na druge, srodno koncipirane sakralne građevine poput kapele sv. Jurja u Purgji Lepoglavskoj

ili župnih crkava u Loboru i Bjelovaru.

U trećem dijelu (podijeljenom u četiri veća poglavlja) autorica se posvećuje valorizaciji četverolisnih crkava u širem kontekstu barokne sakralne arhitekture na srednjoeuropskom prostoru. Poticaje razvitku ovoga tipa pronalazi pri tom u srodnim pojavama centralnih i centraliziranih građevina koje svoje korijene pak vuku iz rimske i sjevernotalijanske arhitekture prethodnih razdoblja. Slijedi osvrt na do sada iznesene teze o razvitku četverolisne tipologije u okviru češke i bečke arhitekture baroknoga razdoblja te, konačno, autoričin prijedlog o ključnoj ulozi austrijskoga arhitekta talijanskoga podrijetla Carla Antonija Carlonea i njegovih crkava sv. Egidija u Vöcklabrucku i Uzvišenja sv. Križa u Laxenburgu kraj Beča. Nasuprot ranijoj literaturi, u kojoj se osmišljavanje četverolisnoga tipa crkava povezivalo s mariborskim graditeljem Josephom Hofferom, autorica kao važnu *točku prijenosa* Carlioneovih invencija ističe štajersku prijestolnicu Graz u kojem se djelatnost članova obitelji Carlone ispreplitala s onom mjesnoga graditelja Johanna Georga Stengga. Štoviše, upravo sa Stenggovim krugom povezana je izgradnja, ali i opremanje, župne crkve u Pokupskom, koja će zatim poslužiti kao predložak kasnijim ostvarenjima u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Štajerskoj.

Na kraju knjige uvrštene su informativne kataloške jedinice obrađenih objekata sa sažeto iznesenim podacima o povijesti gradnje i stanju građevina te njihovim opisima i zasebnim povijesnoumjetničkim valorizacijama.

Uz nova saznanja i promišljanja o sakralnoj arhitekturi baroknoga razdoblja, knjiga Dubravke Botice čitatelju nudi i vizualni užitak raskošnih interijera i promatraču često nedostupnih detalja u njoj opisanih crkava. Autoričnim fotografijama pri tome se pridružuju one Filipa Beusana, a razumijevanju sadržaja uvelike pridonose i reproducirani tlocrti iz Planoteke Instituta za povijest umjetnosti. x